

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – tradycja zobowiązuje

PRZEMYSŁAW MATUSIK

Liczące 158 lat Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk jest najstarszym w sposób ciągły działającym towarzystwem naukowym w Polsce. Ukonstytuowało się 13 lutego 1857 roku, którą to datę rocznicie celebruje się poprzez organizowane w tym dniu Walne Zebranie. Towarzystwo wyrastało z aspiracji poznańskich elit, rozumiejących doskonale znaczenie aktywności naukowej w tworzącym się nowoczesnym świecie, a zarazem dotkliwie odczuwających marginalizację polskości w państwie pruskim. Wzorem było tu rozwiązane przez Rosjan po powstaniu listopadowym Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, którego członkami byli jeszcze niektórzy założyciele poznańskiej korporacji. W statucie zadania Towarzystwa określone zostały prostym stwierdzeniem: „Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie ma na celu pielęgnowanie nauk i umiejętności w języku polskim”. Pierwszym prezesem PTPN został najwybitniejszy polski filozof tej doby, August Cieszkowski, jego następcą – rzutki twórca biblioteki w Kórniku, Tytus Działyński, kolejnym znowu filozof, Karol Libelt.

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk miało charakter towarzystwa ogólnego, gromadzącego tak uczonych, jak amatorów – miłośników nauki, w tej grupie także ofiarnych sponsorów swej działalności. Przy skromnych nader środkach i możliwościach jego XIX-wieczny dorobek był pokaźny. Już w 1860 roku zaczęły wychodzić „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, z innych wydawnictw periodycznych wspomnieć trzeba jedno z pierwszych polskich czasopism medycznych „Nowiny Lekarskie”, wydawane od 1889 roku. Wśród rozmaitych książek i publikacji, które wyszły pod egidą PTPN, nie można pominąć bliskiego każdemu historykowi i prawdziwie pomnikowego dzieła, czterech tomów *Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski* (1877–1881).

Dużym sukcesem Towarzystwa w dobie zaborów było wytworzenie własnej infrastruktury naukowej, znaczącej nie tylko na mapie Poznania i Wielkopolski. Sprzyjało temu wzniesienie na przełomie lat 70. i 80. własnej siedziby, rozbudowanej następnie w początku XX wieku. Głównym powodem podjęcia tej kosztownej inwestycji były rosnące zbiory muzealne Towarzystwa. Już bowiem w 1857 roku podjęto decyzję o powołaniu Muzeum Starożytności Polskich i Słowiańskich, które gromadzić zaczęło zbiory historyczne, archeologiczne, a także artystyczne, te ostatnie głównie za sprawą największego z dobroczyńców Towarzystwa, hr. Seweryna Mielżyńskiego. Ostatecznie Muzeum im. Mielżyńskich, pierwsze w Poznaniu, a jedno z pierwszych na ziemiach polskich publicznych muzeów, otwarte zostało 2 listopada 1882 roku. Jego kolekcja stała się podstawą – a w jakiejś mierze jest nią nadal – zbiorów zarówno dzisiejszego Muzeum Narodowego, jak

i Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Jednocześnie – to oczywiście – powstała biblioteka, do dziś jasny i wyrazisty punkt wśród instytucji naukowych miasta Poznania. Według szacunków Anieli Koehlerówny w 1907 roku biblioteka liczyła około 110 tys. woluminów, dystansując tym samym zbiory innych towarzystw naukowych na ziemiach polskich. W bibliotece zgromadzono też potężne archiwum, na które składały się m.in. spuścizny wielkopolskich rodzin ziemiańskich. Niestety ten akurat kompleks został zdebiatowany w czasie II wojny światowej. Obecnie zbiory Biblioteki PTPN wynoszą ponad 344 tys. jednostek, w tym 241 206 woluminów druków zwartych, 5400 tytułów czasopism w 75 975 woluminach oraz 24 425 woluminów zbiorów specjalnych.

Spoglądając na historyczne znaczenie Towarzystwa, nie sposób nie wspomnieć, iż to w jego środowisku zrodziła się ostatnia, skutecznie zrealizowana inicjatywa powołania w Poznaniu uniwersytetu, czego przez sto lat odmawiały władze pruskie. Komisja Organizacyjna Uniwersytetu Polskiego w Poznaniu zebrała się z inicjatywy prezesa PTPN, lekarza Heliodora Święcickiego już 11 listopada 1918 roku, prawdziwie „inter arma”, w czasie ogarniającej Niemcy, a z nimi i Poznańskie, rewolucji. Do inauguracji uniwersytetu doszło kilka miesięcy później, już w polskim Poznaniu 7 maja 1919 r., a pierwszym jego rektorem został właśnie Święcicki. W okresie międzywojennym Towarzystwo zmieniło swój charakter, skupiając przede wszystkim profesorów i pracowników naukowych Uniwersytetu Poznańskiego i nabierając tym samym cech korporacji profesjonalnych uczonych, co określa jego charakter do dziś. Po okupacyjnym interludium udało się szczęśliwie uchronić byt Towarzystwa w okresie PRL, gdy jakiś czas groziła mu likwidacja, czego – jak chce kultywowany w naszym środowisku przekaz – uniknięto dzięki wpływom i autoritetowi prof. Gerarda Labudy.

Obecnie Towarzystwo liczy ponad 1000 członków skupionych w siedmiu Wydziałach i działających w ich ramach 33 przedmiotowych Komisji. Jest, jak się wydaje, jedynym forum pozwalającym na spotkanie przedstawicieli rozmaitych specjalności naukowych związanych z różnymi szkołami wyższymi Poznania: Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetami Przyrodniczym, Medycznym i Ekonomicznym, wreszcie z Politechniką Poznańską. Agendą Towarzystwa obsługującą całe środowisko naukowe Poznania jest oczywiście Biblioteka, która nie porzeka na swych tradycyjnych funkcjach, lecz także digitalizuje i udostępnia w ramach Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej najcenniejsze części swoich zbiorów. Ważnym przedsięwzięciem naukowym realizowanym przez Bibliotekę PTPN są prace nad uzupełnianiem elektronicznej „Bazy opracowań zabytkowych” oraz „Bibliografii historii

► Wielkopolski”. Środki na tę działalność pozyskiwane są z grantów MNiSW. Ważną instytucją poznańskiego życia naukowego jest Wydawnictwo PTPN. Publikuje ono 21 czasopism naukowych, związanych głównie z poszczególnymi Wydziałami i Komisjami Towarzystwa. Prócz tego tylko w roku 2014 wydano niemal czterdzieści tytułów wydawnictw zwartych, zaś łączna objętość wszystkich publikacji – książkowych i periodycznych wyniosła ponad 900 arkuszy wydawniczych. Publikacje PTPN są znane z redakcyjnej i edytorskiej staranności, co roku najważniejsze z nich zdobywają nagrody i wyróżnienia przyznawane przez rozmaite instytucje życia naukowego. Codzienna – by tak powiedzieć – praca Towarzystwa dotyczy głównie poszczególnych Komisji, urządzających spotkania naukowe, dyskusje panelowe czy konferencje. Z tych ostatnich niektóre są prawdziwymi instytucjami ogólnopolskiego życia naukowego. Tu wymienić trzeba odbywające się od trzydziestu pięciu lat i ściągające rokrocznie liczne grono specjalistów z ośrodków akademickich w Polsce i za granicą Seminarium Mediewistyczne, organizowane przez Komisję Historii Sztuki, a zainicjowane przez piękną postać poznańskiego życia naukowego, panią prof. Alicję Karłowską-Kamzową. Z kolei silne środowisko językoznawcze już siedmiokrotnie zorganizowało Interdyscyplinarną konferencję naukową *Język religijny dawniej i dziś*. Prócz tych przedsięwzięć w roku 2014 odbyło się w Towarzystwie 9 konferencji i sesji naukowych, z czego cztery zostały dofinansowane przez MNiSW. Z pozostałych niektóre zyskały dofinansowanie samorządu wojewódzkiego, stałego niejako partnera PTPN w jego przedsięwzięciach naukowych. Ostatnim z nich była poświęcona kongresowi wiedeńskiemu interdyscyplinarna konferencja pt. *Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota*, która odbyła się w czerwcu br. Wzięło w niej udział kilkudziesięciu specjalistów – prawników, historyków, etyków, teologów, muzykologów z różnych ośrodków akademickich naszego kraju.

Ta inicjatywa, współorganizowana przez Wydział Prawa i Administracji oraz Instytut Historii UAM, jest dobrym przykładem coraz ściślejszej współpracy organizacyjnej z różnymi instytucjami naukowymi, ułatwiającej zapewnienie z różnych źródeł środków na pokrycie

kosztów tego rodzaju aktywności. Jak bowiem wiadomo, warunki finansowania działalności naukowej coraz bardziej się w ostatnich latach komplikują. Wobec szczupłości środków własnych i coraz węższych możliwości uzyskania dofinansowania ministerialnego, Towarzystwo stara się szukać także innych partnerów, zwłaszcza w instytucjach samorządowych. Tu drogi wyznaczają ogłaszane przez nie coroczne konkursy w obszarze kultury i nauki, co – jak wspomniałem – dotyczy zwłaszcza tych rozpisywanych przez Urząd Marszałkowski. Istotne z naszej perspektywy są także konkursy z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, co jest dla Towarzystwa o tyle istotne, iż – o czym była już mowa – jest ono właścicielem solidnej kamienicy w centrum Poznania, będącej pomnikiem aktywności PTPN, a w szerszej perspektywie jedną z nielicznych materialnych pozostałości wielkiego systemu instytucji organicznikowskich działających w Poznaniu w XIX wieku. Nic dziwnego, że w zakresie ochrony tejabytkowej substancji Towarzystwo szuka sojusznika przede wszystkim w instytucjach miejskich i rzeczywiście go tam znajduje, wygrywając rokrocznie konkursy na remonty i restaurację przynajmniej części swojej siedziby. Nowe perspektywy wiążą się ze współpracą z instytucjami samorządowymi innych ośrodków w Wielkopolsce. Dowiodły tego dwa pierwsze spotkania z cyklu *Wielkopolskie miasta i powiaty*, prezentujące stan badań nad poszczególnymi miejscowościami i regionami w aspekcie interdyscyplinarnym (historycznym, socjologicznym, ekonomicznym etc.), a zarazem ich obecne osiągnięcia.

Spotkania te wpisują się mocno w całe spektrum rozwijanej przez Towarzystwo aktywności związanej z popularyzacją nauki i edukacją, czego przejawem są wykłady otwarte, prelekcje dla studentów filologii polskiej i historii UAM, studentów zagranicznych Uniwersytetu Medycznego, licealistów oraz uczniów gimnazjów i szkół podstawowych, a do tego lekcje biblioteczne dla maturzystów. Corocznie PTPN uczestniczy w „Nocy Muzeów”, która gromadzi w naszym gmachu coraz liczniejsze grono, ostatnio ok. 1000 zainteresowanych osób. Mimo więc rozmaitych przeciwności Towarzystwo zachowuje stabilną pozycję w środowisku naukowym Poznania i Wielkopolski, kontynuując piękne tradycje, a zarazem szukając nowych perspektyw działania.

Prof. UAM dr hab. PRZEMYSŁAW MATUSIK

Sekretarz Generalny
Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Sprostowanie

Dziękuję Prof. Jerzemu Pelcowi i p. Jackowi Żurkowi za zwrócenie mi uwagi na to, że Tadeusz Kotarbiński zmarł w klinice kardiologicznej w Aninie, a nie, jak napisałem w „PAUzie Akademickiej” 307, w szpitalu w Laskach.

JAN WOLEŃSKI

PAUza Akademicka – www.pauza.krakow.pl – tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności i środowiska naukowego.

Rada Redakcyjna: Magdalena Bajer, Andrzej Białas, Aleksander Koj, Janusz Limon, Ewa Lipska, Stanisław Rodziński, Piotr Sztompka, Jerzy Vetulani, Marta Wyka, Jerzy Wyrozumski, Jakub Zakrzewski, Franciszek Ziejka.

Redakcja: Andrzej Białas – redaktor naczelny; Andrzej Kobos, Marian Nowy – redaktorzy; Adam Korpak, Krzysztof Skórczewski – grafika; Ryszard Otręba – „Galeria PAUzy”; Anna Michalewicz – dyrektor administracyjny; Witold Brzoskowski, Monika Mentel – fotokład; Wydawnictwo PAU – konsultacje.

Adres do korespondencji: Polska Akademia Umiejętności, 31–016 Kraków, ul. Sławkowska 17; e-mail: pauza@pau.krakow.pl

Oczekujemy na artykuły do 6 000 znaków (ze spacjami) i ilustracje w formacie JPEG o rozdzielczości 300 dpi.